

Г. Г. Єфіменко, С. В. Кульчицький

Кордони державні України

КОРДОНИ ДЕРЖАВНІ УКРАЇНИ Сучасний [державний кордон](#) України з Білоруссю, Молдовою, Польщею, РФ, Румунією, Словаччиною та Угорщиною встановлено після тривалого процесу його визначення у 20 ст. На цей процес впливали різноманітні об'єктивні та суб'єктивні чинники, гол. серед яких – фактор заселеності тих чи ін. площ суходолу українцями (йдеться про корінні етнічні землі, де утворилася укр. народність, та безпосередньо прилеглі до них колонізов. землі, де українці становлять більшість), адм.-тер. поділ тих держав, у складі яких перебували укр. землі, екон. і геогр. чинники. Перед 1-ю світ. війною тер. розселення українців перебувала в складі Рос. та Австро-Угор. імперій. Внаслідок аграр. перенаселення укр. селяни, які вимушено покидали рідні місця, осідали здебільшого не в найближчих містах, а на придат. для землеробства вільних землях. Водночас насел. міст на тер. розселення українців поповнювалося переважно представниками ін. націй. Оскільки в Австро-Угорщині вільних земель не було, поширеним явищем серед українців тут стала [еміграція](#) на амер. континент. У Рос. імперії укр. корінні етнічні землі протягом тривалого часу межували з малозаселеними тер., які й почали колонізувати укр. переселенці (див. [Колонізація](#)). В результаті цього суціль. тер. розселення українців за кілька століть істотно розширилася. У колонізац. процесах поряд з українцями брали участь також росіяни й представники багатьох ін. народів. За оцінками [В. Кубійовича](#), зробленими в 1930-х рр., перед 1-ю світ. війною суціль. тер., на якій українці складали абсолютну більшість, становила 718,3 тис. км², з яких 89,5 % – у складі Росії, 10,5 % – Австро-Угорщини. За оцінками *М. Шаповала*, тер., на якій українці чисельно переважали всі ін. національності, разом узяті, була дещо більшою: 1914 вона становила 739 тис. км² (у Росії – 665 тис. км², в Австро-Угорщині – 74 тис. км²). На цих землях у той час проживало 46 млн осіб (в Росії – 39,6 млн, в Австро-Угорщині – 6,4 млн), з них 32,662 тис. (71,0 %) – українців, 5,379 тис. – росіян (11,7 %), 3,796 тис. (8,2 %) – євреїв, 2,079 тис. (4,5 %) – поляків, 871 тис. (1,9 %) – німців. Контури суцільного українського етнографічного масиву в Росії вперше визначені Всеросійським переписом 1897. Національний склад населення під час перепису визначали за [рідною мовою](#). Однак певна кількість українців з походження, які зазнали впливу асиміляц. процесів – як стихій., так і свідомо спрямов. царською адміністрацією, не назвала своєю рідною мовою «малоросійську» (так укр. мову названо в анкетах). Цей фактор є вагомим підставою для того, щоб вважати, що реал.

кількість українців була більшою, ніж це показав перепис. За його даними, українці становили абсолютну більшість у 9-ти губерніях. У *Подільській губернії* проживало 2 млн 442,8 тис. українців (80,9 % насел.), у [Київській губернії](#) – 2 млн 819,1 тис. (79,2 %), [Волинській губернії](#) – 2 млн 95,6 тис. (70,1 %), *Полтавській губернії* – 2 млн 583,1 тис. (93,0 %), *Харківській губернії* – 2 млн 9,5 тис. (80,6 %), *Чернігівській губернії* – 1 млн 526,1 тис. (66,4 %, в укр. повітах – від 86-ти до 98-ми %), [Катеринославській губернії](#) – 1 млн 456,4 тис. (68,9 %), *Херсонській губернії* – 1 млн 462,0 тис. (53,5 %), *Таврійській губернії* – 611,1 тис. (42,2 %, у материк. частині – 60,6 %). У кожному з повітів цих губерній, окрім 4-х пн. повітів Черніг. губ. та півострів. частини Таврій. губ. ([Крим](#)), українці становили абсолютну, зрідка – відносну більшість. Ще в одній адм.-тер. одиниці Рос. імперії – Кубан. обл. (див. [Кубань](#)) – українці становили відносну більшість. Тут проживало 1 млн 270,6 тис. українців (47 % насел.). Водночас у Темрюц. відділі цієї області частка українців становила 75 %, Єйському – 74 %, Єкатеринодар. – 52 %. Чимало українців мешкало в Майкоп. (31 %), Баталпашин. (27 %) відділах й Туапсин. (24 %) окрузі Чорномор. губ. (виокремлена з Кубан. обл. 1896), а також на тер. окремих повітів ін. губерній, що межували з укр. і становили суціл. укр. етногр. масив. Так, на Пд. Зх. Бессараб. губ. українців було 379,7 тис., що становило 19,7 % усього насел., при цьому вони переважали в Хотин. пов. (56 %) і складали відносну більшість в Аккерман. пов. (26 %). На крайньому сх. укр. етногр. масиву – в *Області Війська Донського* – проживало 719,7 тис. українців, що становило 28,1 % насел. (див. також [Донщина](#)). У Таганроз. пов. українці становили абсолютну більшість (61 %), а ще в 3-х – Ростов. (31 %), Донец. (38 %) та Сальс. (28 %) – значну частину місц. населення. У Новогригор'єв. пов. Ставроп. губ. українців було 50 %, у Медвеж'єн. – 45 %, Александров. – 38 %. Велика кількість українців проживала за межами осн. 9-ти губерній у повітах ін. губерній на Пн. Сх. від осн. губерній. Так, у Курській губ. (див. [Курщина](#)) – 527,8 тис. (22,3 %), при цьому у Грайворон. пов. – 58 %, Путивл. – 52 %, Новооскол. – 51 %. Українці становили значну частину насел. Суджан. (48 %), Рильс. (36 %), Корочан. (34 %) і Белгород. (21 %) повітів. У Воронеж. губ. (див. [Воронежчина](#)) мешкало 915,9 тис. українців, причому в Богучар. пов. вони становили 82 %, в Острогоз. – 90 %, Бирючен. – 71 %, Валуйків. – 51 %. Безпосередньо межувало з укр. повітами й укр. насел. Павлів. пов. (42 %). На Пн. Зх., у Гроднен. губ., мешкало 262,5 тис. українців (22,6 %). При цьому частка українців у Кобрин. пов. складала 80 %, Брест. – 63 %, Бельс. – 39 % (див. [Берестейщина](#), [Білорусь](#)). У Люблін. губ. Царства Польського (див. [Королівство Польське](#)) проживало 196,5 тис. українців (16,9 %). Вони чисельно переважали у Грубешів. (60 %) й Томашув. (50 %) пов. і становили значну частину насел. Холм. (33 %) та Білгорай. (20 %) повітів. У Седлец. губ. жило 107,8 тис. українців (14 %), зосереджених переважно у Влодав. пов. (56 %), дещо менше – у Костянтинів. (36 %) та Бельс. (38 %) пов. (у Бельс. пов. Седлец. губ. проживало 29 тис. українців, в однойм. повіті Гроднен. губ. – 64 тис.). З метою нейтралізації польс. впливів 1912 створ. Холм. губ., 50 % насел. якої становили українці (див. *Холмщина, Підляшшя*). В Австро-Угорщині українці (понад 4 млн) проживали на своїх етніч. корін. землях суціл.

смугою в 3-х регіонах – [Закарпатті](#), Пн. Буковині та Сх. Галичині. Етніч. склад насел. цих земель характеризують насамперед дані перепису 1900. Питання про національність у анкеті було відсутнє, тому його дані мають певну неточність (не на користь українців). Осн. критерієм визначення національності насел. Сх. Галичини та більшої частини Закарпаття стала конфесійна приналежність (українці належали до греко-католическої Церкви), Пн. Буковини та комітату *Мармарош* у Закарпатті – рідна мова (греко-католиками на цих тер. були не лише українці). Згідно з даними перепису і відповід. критеріями визначення національності, 1900 в угор. частині імперії (Транслейтанії) проживало 470 тис. українців. Вони становили відносну більшість у 4-х пн. закарп. комітатах: Мармарош (46,4 %), Березький (45,7 %), Угоцький (39,7 %), Унг. (36,4 %). Переважна частина українців (бл. 3,7 млн осіб) проживала в Австр. частині імперії (Цisleйтанії), з них 297,8 тис. становили 40,8 % насел. Буковини – окремого [коронного краю](#) (при цьому укр. насел. концентрувалося в його пн. частині); набагато більше українців проживало в [Королівстві Галиції і Лодомерії](#), зосередившись у Сх. Галичині – 3 млн 19,6 тис. (62,7 %). Частка українців у Львів. пов. становила 37,5 %, Санок. – 52,1 %, Перемишль. – 54,7 %, Терноп. – 54,9 %, Золочів. – 62,5 %, Жолків. – 66,1 %, Бережан. – 66,3 %, Чортків. – 66,5 %, Станіслав. – 67,4 %, Самбір. – 70,1 %, Стрий. – 73,8 %, Коломий. – 76,1 %. У Зх. Галичині більш-менш вагому частку (14,3 %) українці становили лише в Ясел. повіті.

У практич. сенсі питання про визначення територ. меж України як автоном. частини Росії постало після Лютн. революції 1917. За цю справу взялося керівництво новоствор. УЦР. У травні 1917 до Петрограда (нині С.-Петербург) відбула делегація УЦР на чолі з [В. Винниченком](#). З ініціативи [М. Грушевського](#) делегація УЦР пропонувала Тимчас. урядові ухвалити декларацію, в якій тер. автоном. України визначалася в межах Київ., Поділ., Волин., Черніг., Полтав., Харків., Катеринослав., Херсон. і Таврій. губерній. Водночас наголошувалося, що «виділення неукраїнських частин з цих губерній і, навпаки, включення в склад української області українських частин із суміжних губерній, якими є Холмська, Гродненська, Мінська, Курська, Воронежська, Кубанська область та ін., надається Крайовій Раді, по узгодженню з Тимчасовим урядом та населенням цих територій». Тимчас. уряд наголосив, що у нього немає достат. повноважень для вирішення питання про надання Україні автономії, а тому запропонував дочекатися Всерос. Установ. Зборів. Під тиском обставин він змушений був піти на поступки і 3 липня 1917 визнав Генеральний секретаріат УЦР органом крайового управління. Однак, згідно з «Тимчасовою інструкцією Генеральному секретаріатові Тимчасового уряду на Україні» від 4 серпня 1917, підвлад. Ген. секретаріатові визнано лише 5 губерній – Волин., Поділ., Київ., Полтав., Черніг. (без Сураз., Мглин., Стародуб., Новозибков. пов.). Це майже всі ті землі, з якими Укр. козац. держава гетьмана Б. Хмельницького перейшла під протекторат рос. царя Олексія Михайловича 1654. Тимчас. уряд не вважав за можливе при визначенні тер. України використовувати реалії 20 ст. і наполягав на тому, щоб при визначенні меж укр. автономії

використовувався виключно істор. критерій, а не критерій ціліс. масиву укр. етніч. земель. На думку Тимчас. уряду, кордони укр. земель у складі Рос. імперії у 20 ст. необхідно визначати за реаліями 17 ст. Взаєм. згоди у питанні про тер. укр. автономії Ген. секретаріат УЦР і Тимчас. уряд не досягли, але на конфронтацію з Тимчас. урядом Ген. секретаріат не наважився. Після падіння Тимчас. уряду УЦР 7 (20) листопада 1917 проголосила III Універсал (див. *Універсали Української Центральної Ради*), у якому, серед іншого, йшлося про кордони: «До території Народної Української Республіки належать землі, заселені у більшості українцями: Київщина, Поділля, Волинь, Чернігівщина, Полтавщина, Харківщина, Катеринославщина, Херсонщина, Таврія (без Криму). Остаточне визначення границь Української Народної Республіки як щодо прилучення частин Курщини, Холмщини, Вороніжчини, так і суміжних губерній і областей, де більшість населення українське, має бути встановлене по згоді зорганізованої волі народів». Цим універсалом УЦР засвідчила свою прихильність до етногр. принципу при визначенні кордонів УНР. Однак такий підхід не давав їй підстав включити до складу УНР частину Таврій. губ. – п-ів Крим, оскільки українці становили там меншість і лише у двох пов. – Євпаторій. і Перекоп. – їхня кількість ненабагато перевищувала 20 %. У III Універсалі не згадувалася також і Кубан. обл., де на той час утворився окремий крайовий уряд. На час захоплення більшовиками влади в Петрограді (див. [Жовтневий переворот 1917](#)) позиція ЦК РСДРП(б) у питанні про кордони була такою самою, як і в Тимчас. уряду. Відповідно тер. України визначалася в межах 5-ти губерній – Київ., Волин., Подільської, Полтав. і Черніг. (без пн. повітів). Саме ці тер. й охоплювала утворена в липні 1917 обласна організація РСДРП(б) Пд.-Зх. краю. Однак необхідність боротьби з УЦР змусила більшовиків змінити своє ставлення до проблеми укр. тер. і фактично погодитися з визначеними III Універсалом УЦР кордонами України. Свідченням цього є рекомендації, надані 17 (30) листопада 1917 наркомом у справах національностей РНК РСФРР Й. Сталіним представникові ЦК УСДРП М. Поршу та чл. Київ. обл. комітету РСДРП(б) С. Бакинському. При висвітленні позиції більшов. керівництва щодо подальших дій РСДРП(б) в Україні Й. Сталін наголосив на необхідності скликання Всеукр. з'їзду рад робітн. і селян. депутатів з утворенням на ньому ЦВК рад України, який повинен замінити УЦР. Це, по суті, свідчило про фактичне визнання кер. РСДРП(б) етногр. принципу визначення кордонів України. Місц. укр. більшовики погодилися на запропоновану Петроградом рад. форму нац. державності. В. Ленін наполіг на тому, щоб пробільшов. делегати Всеукр. з'їзду рад селян., робітн. і солдат. депутатів 1917, які не здобули в Києві більшості, переїхали до Харкова, приєдналися до з'їзду рад Донец.-Криворіз. бас. й оголосили об'єднаний з'їзд справжнім всеукраїнським. Він проголосив створення Рад. УНР і утворив рад. уряд – *Народний секретаріат*. Рад. уряд України претендував на ті ж тер., що й УЦР. Таким чином, рад. керівництво Росії остаточно погодилося на етногр. критерій при визначенні кордонів України, для нього важливим було тільки те, щоб Україна залишалася радянською. Етногр. критерій визначення кордонів укр. тер. використано і на переговорах представників УНР з Німеччиною та Австро-

Угорщиною у м. Брест-Литовський (нині Брест, Білорусь). Позиція укр. делегації зміцнилася після проголошення УЦР 9 (22) січня 1918 в IV Універсалі незалежності УНР. Спроби підняти питання про приєднання до України Сх. Галичини та Пн. Буковини заблоковано австро-угор. делегацією. Але укр. делегації вдалося домогтися включення до складу УНР Холмщини та Підляшшя. Згідно з умовами [Брестського \(Берестейського\) мирного договору](#), зх. кордон України мав проходити по довоєн. кордоні між Австро-Угорщиною і Росією, а далі – на Пн., «починаючи від Тарнограда [Тарногруда] западно по лінії Білгорай, Щебретин [Щебжетин], Красностав [Красніслав], Пугачев, Радин [Радзінь-Подляскі], Межиріччя, Сарнаки, Мельники, Високолитовськ, Каменець-Литовський [Каменец], Пружани, Вигановське озеро». Більш точно кордон мала встановити спец. комісія після етногр. досліджень. Накреслена лінія загалом відповідала межам розселення українців, але проти неї виступили поляки. Тому реал. владу укр. уряд мав лише у пн. частині тер., що перебувала в нім. зоні окупації. Кер-во Рад. Росії після підписання Брест. мирного договору було змушене відмовитися від підтримки маріонетк. уряду Рад. УНР і визнати УНР, утворену УЦР. Згідно з умовами договору, кордони між Росією та Україною мали визначити в ході переговорів. Однак делегація РСФРР на чолі з *Х. Раковським* та *Д. Мануїльським* затягувала переговори, сподіваючись на поразку Німеччини в 1-й світ. війні, що дало б підстави для відмови від умов договору. Водночас уряд гетьмана *П. Скоропадського* розпочав переговори щодо кордонів Української Держави з урядами Білорусі та [Всевеликого Війська Донського](#). Уряд Української Держави, бажаючи мати спільника у боротьбі з більшовизмом, погодився на те, щоб кордоном між Україною та Всевеликим Військом Донським, незважаючи на наявність у ньому знач. кількості укр. етногр. земель, стала дорев. межа Обл. Війська Донського з Харків. і Катеринослав. губ. з невеликим відступом на користь України в р-ні Маріуполя. Труднощі виникли у відносинах з Кубанською Народною Республікою, що не потрапила в зону окупації нім. військ. 28 травня 1918 до Києва прибула делегація Кубан. крайової ради на чолі з *М. Рябоволом*. За свідченням Міністра закордон. справ гетьман. уряду [Д. Дорошенка](#), під час переговорів між П. Скоропадським і М. Рябоволом укладено таємну угоду про возз'єднання України і Кубані. Однак втілити її у життя не вдалося. 23 серпня 1918 у м. Новочеркаськ (нині Ростов. обл., РФ) голова кубан. уряду [Л. Бич](#) підписав договір про союз з [Добровольчою армією](#). Втім зв'язки керівництва Кубані з гетьман. владою в Україні не переривалися. У жовтні 1918 до Києва прибула надзвич. місія Кубан. крайової ради на чолі з В. Ткачовим. Одне із осн. її завдань – з'ясування обставин, за яких можливе об'єднання Кубані та України. Повалення гетьман. влади завадило реалізувати ці плани. Оскільки в III Універсалі УЦР не було згадки про Крим як про тер. України, нім. влада створила там крайовий уряд на чолі з генерал-лейтенантом *С. Сулькевичем*. Він узяв курс на побудову незалеж. держави, а у майбутньому – на об'єднання з небільшов. Росією. Однак П. Скоропадський вважав, що Крим має ввійти до Української Держави на засадах автоном. краю. Не знайшовши в цьому питанні порозуміння із С. Сулькевичем, він оголосив екон. блокаду п-ова. С. Сулькевич

капітулював і надіслав у Київ делегацію для обговорення умов приєднання Криму до Української Держави. Наприкінці вересня 1918 умови узгоджено, але повалення влади гетьмана унеможливило реалізацію задуманого (див. [Автономна Республіка Крим](#)).

18 жовтня 1918 у Львові на зборах представників від укр. земель Австро-Угорщини, конституюваних як *Українська національна рада*, проголошено Укр. нац. державу й розглянуто питання злуки з Українською Державою. Не заперечуючи необхідності возз'єднання всіх укр. земель, Укр. нац. рада відклала це питання на майбутнє, оскільки злука з гетьман. Україною загрожувала поглинанням зх.-укр. земель Росією. Кордони ЗУНР визначено таким чином: «Ціла етнографічна українська область в Австро-Угорщині, зокрема Східна Галичина з граничною лінією Сяну, з вилученням Лемківщини, північно-західна Буковина, з містами Чернівці, Сторожинець і Серет та українська смуга північно-східної Угорщини – творить одноцільну українську територію». Символіч. для України став [Акт злуки УНР і ЗУНР](#). Однак ні уряд відновленої УНР, ні ЗУНР не змогли вистояти в умовах міжнар. ізоляції і зазнали поразки. Закарпаття, після невдалої спроби приєднатися до ЗУНР, під назвою Підкарп. Русь увійшло до складу Чехо-Словаччини, керівництво якої обіцяло українцям автономію (див. [Карпатська Україна](#)). Окремо від Підкарп. Русі до складу Словаччини увійшов також невеликий етніч. укр. масив (*Пряшівщина*). Заг. пл. укр. етніч. земель у складі Чехо-Словаччини становила бл. 15 тис. км². Пн. Буковину, Мармароцину та [Бессарабію](#) окупувала Румунія. У випадку із Пн. Буковиною та Мармароциною румун. уряд використав розпад Австро-Угорщини та слабкість ЗУНР, для окупації Бессарабії – запрошення «Сфатул церій» (Крайової ради) – уряду проголошеної 2 (15) грудня 1917 Молд. Нар. Республіки. Між УЦР та «Сфатул церій» досягнуто домовленості про відкладення на майбутнє питання про спірні землі. Однак ці домовленості з боку «Сфатул церій» виявилися лише прикриттям для дій у напрямі приєднання Молд. Нар. Респ. до Румунії. Румун. війська до середини лютого 1918 фактично зайняли Бессарабію. 9 квітня 1918 приєднання Бессарабії до Румунії оформлено юридично. І хоча уряди УНР, Української Держави і УСРР не визнавали законною окупацію Бессарабії, Румунія не відмовилася від захоплених територій. Заг. пл. укр. етніч. земель у складі Румунії в міжвоєн. період – 17,6 тис. км². Укр. державність збереглася лише у рад. формі. На поч. 1919 постало питання про розмежування УСРР з РСФРР. До поч. лютого РНК УСРР вважав укр. ті повіти, які увійшли до складу Української Держави згідно з постановою РМ від 14 серпня 1918. Оскільки в цьому питанні виникали незгоди з владою Курс. губ., 13 січня 1919 ухвалено постанову РНК УСРР «Про включення Білгородського повіту до складу Харківської губернії». Однак за вказівкою Москви кордон було змінено. 10 березня 1919 РНК УСРР затвердив узгоджений з РСФРР «Договір про кордони з Російською СФРР», за яким кордони між Україною та Росією, окрім 4-х пн. пов. Черніг. губ., де українці не становили більшість, затверджено довоєнні (між-губерн.), а Перекоп. перешийок мав стати кордоном між Україною та Кримом. 1920 кордон між УСРР та РСФРР знову змінено. Рад. Україна на той час вже не мала жодних ознак екон.

управлін. самостійності, рад. керівництво вбачало в УСРР автономну респ. у складі РСФРР. Тому при зміні кордонів влада керувалася екон. доцільністю, насамперед – потребою управлін. єдності Донбасу. Після тривалих узгоджень з Москвою 16 квітня ВУЦВК ухвалив постанову «Про усталення меж і складу Донецької губернії». За нею до Донец. губ. УСРР відходили «від краю Донецького війська: а) Донецької округи станиці: Гундорівська, Камінська, Калитвинська, Усть-Білокалитвинська, волость Карпово-Обривська; б) Черкаської округи: станиці Володимирська, Олександрівська, далі на захід умовна: станція Козачі Лагери, Мало-Несвітайська, Нижнє-Кременська і далі до межі з Таганрозькою округою; Таганрозький повіт увесь у цілості». Влітку 1920 відбулося ще одне уточнення кордону, наслідком якого стало приєднання до Донец. губ. тер. станиці Луганська, яка географічно знаходилася поруч із тодіш. центром Донец. губ. Луганськом. Під час польс.-рад. війни 1920 більшов. уряд відмовився зупинити просування влас. військ на [Керзона лінії](#), що розділяла укр. і польс. частини Галичини за етніч. ознакою (хоча за межами України вона залишала Холмщину, Підляшшя, *Надсяння*). Поразка у серпні 1920 рад. військ під Варшавою і подальший контрнаступ польс. армії призвели до того, що за умовами *Ризького мирного договору* 1921 значна частина укр. етніч. тер. (Сх. Галичина, Зх. Волинь, Зх. Полісся, Підляшшя, Надсяння, Лемківщина, Холмщина) пл. 122 тис. км² опинилася у складі Польщі. 14 березня 1923 Рада послів Антанти офіційно визнала сх. кордони Польщі, встановлені Ризьким мирним договором і позбавила Сх. Галичину статусу міжнар. території.

1923 в Україні й Росії розпочався перехід від дорев. адм.-територ. поділу (губернії, повіти і волості) на новий (округи й р-ни). Укр. уряд скористався реформою, щоб поставити перед ЦВК РСФРР питання про приєднання до влас. респ. тих повітів і волостей у прикордон. з УСРР Курс. і Воронеж. губ., у яких переважало укр. населення. Йшлося про приєднання до УСРР повітів та волостей Курс. губ. з чисельністю насел. 807,2 тис. осіб (українців – 484,8 тис., 60 %), а також повітів і волостей Воронеж. губ. з насел. 1 млн 243,8 тис. осіб (українців – 930,9 тис., 74,9 %). Майже водночас виконком Пд.-Сх. (від кін. 1924 – Пн.-кавказ.) краю і Пд.-Сх. бюро ЦК РКП(б) звернулися до політбюро ЦК РКП(б) з проханням вилучити з підпорядкування Україні Таганроз. та Шахтин. округи. Кер. Пн. Кавказу посилалися на те, що до 1917 м. Таганрог (нині Ростов. обл., РФ) з околицями входив до складу Обл. Війська Донського. Для розгляду подання уряду УСРР ЦВК СРСР створив Союзна комісію під керівництвом голови ЦВК Білорусі О. Черв'якова. Після багатьох обговорень комісія прийшла до висновку про необхідність приєднати до УСРР Путивл., Грайворон. і Белгород. пов. Курс. губ., а також Валуй. пов. Воронеж. губ. Загалом запропоновано приєднати тер. з кількістю насел. 1 млн 18,6 тис. осіб, зокрема 591,7 тис. українців. Тер. з кількістю насел. 1 млн 31,2 тис. осіб (зокрема 724 тис. українців) залишалися у складі Курс. і Воронеж. губерній. Однак після протесту рос. частини комісії питання винесено на розгляд остан. інстанції – політбюро ЦК РКП(б). 11 липня 1924 воно розглянуло і позитивно

вирішило подання кер. Пн.-кавказ. краю. Політбюро ЦК КП(б)У не погодилося з цим рішенням і попросило винести питання на розгляд чл. ЦК РКП(б) у повному складі. Й. Сталін загальмував розв'язання рос.-укр. суперечки з територ. питання більше ніж на рік, поки ЦК КП(б)У не очолив [Л. Каганович](#). Тим часом компарт.-рад. керівництво УСРР використовувало будь-який привід для того, щоб домогтися потрібного рішення від Москви. Йому вдалося навіть заручитися підтримкою з боку [Інтернаціоналу Комуністичного](#). У резолюцію президії виконкому Комінтерну про розпуск Укр. КП від 24 грудня 1924 вписано знаменну фразу: «Тепер відбувається робота з об'єднання у складі УСРР всіх суміжних з нею територій з українською більшістю населення, що входять у Радянський Союз». Після того, як ген. секр. ЦК КП(б)У став Л. Каганович, ВУЦВК дисципліновано вніс узгоджені з Росією та Білоруссю пропозиції про врегулювання кордонів. Росії Україна передавала осн. частини Таганроз. та Шахтин. округ. На Пн. Сх. до УСРР переходили майже весь колиш. Путивл. пов., а також деякі прикордонні волості Курс. і Воронеж. губерній. На укр.-білорус. кордоні до складу України включена одна сільрада у пд. частині Мозир. округи. Натомість до складу Білорусі Україна передавала частину Олев. і Словечан. (існував 1923–62 на тер. сучас. Житомир. обл.) р-нів, а також пн. частину Овруц. р-ну. Загалом УСРР отримала тер., на якій мешкало 278,1 тис. осіб, і втрачала тер. з насел. 478,9 тис. осіб. Заг. баланс надбань і втрат був не на користь України. У первин. заявці укр. уряду про перегляд кордонів йшлося про приєднання до УСРР суміж. тер. з насел. 2 млн 51 тис. осіб. Після ухвалення постанови президії ЦВК СРСР від 16 жовтня 1925 укр. громадськість не заспокоїлася. Питання про перегляд кордонів продовжували ставити на офіц. рівні. Тези червн. (1926) пленуму ЦК КП(б)У «Про підсумки українізації» закінчувалися адресов. політбюро ЦК дорученням: «Проводити далі роботу в справі об'єднання в складі УСРР всіх межуючих з нею територій з українською більшістю населення, що входять до складу Радянського Союзу». У грудні 1926 відбувся заг. перепис населення. Опитувані відповідали на запитання про народність, тобто йшлося не стільки про нац. самовизначення, скільки про походження. Українці, які тривалий час проживали в ін. регіонах, при відповіді на сформульов. таким чином запитання в анкеті підтверджували свою національність. Перепис зафіксував кордони етногр. України всередині СРСР. Кількість українців за межами УСРР та їхня питома вага серед насел. регіону проживання становили: Центр.-Чорноземна обл. (колишні Курс. та Воронеж. губ., дані на 1929, екстрапольов. за переписом 1926) – 1 млн 773,6 тис. українців (14,63 % від усього насел.), зокрема Россошан. округа – 680,6 тис. осіб (89,1 %), Острогоз. – 381,7 (49,9 %), Белгород. – 315,4 (36 %), Льгов. – 144,9 (14,76 %), Борисоглєб. – 107,5 (12,3 %). У 26-ти р-нах українці склали абсолютну більшість: Камен. – 99 %, Калачов. – 97,5, Михайлов. – 97, Ровен. – 94,8, Подгорен. – 93,4, Россошан. – 92,5, Ольховат. – 92, Петропавлов. – 87, Кантеміров. – 81,9, Новокалітвян. – 80,5, Павлов. – 79, Богучар. – 78,1, Алексєєв. – 73,1, Острогоз. – 70,6, Борисов. – 70,3, Волоконов. – 65, Глушков. – 63,8, Вейделєв. – 63, Воробйов. – 61,2, Гайворон. – 59,3, Бутурлін. – 58,7, Ракитян. – 58, Чернян. – 57,5, Будьонов. – 56,6, Нікіт. – 55,7, Великомихайлів. –

53,5. У Пн.-кавказ. краї (за переписом 1926) проживало 3 млн 106,8 тис. українців (37,1 %), зокрема у Кубан. окрузі – 915,4 тис. (61,5 %), Донській – 498,3 (44,0 %), Армавір. – 305,1 (32,9 %), Ставроп. – 245,7 (38,8 %), Сальс. – 207,2 (43,9 %), Сіверськодонец. – 206,5 (55,1 %), Терській – 194,1 (30,2 %), Таганроз. – 191,8 (71,5 %), Чорномор. – 103,9 (35,7 %), Майкоп. – 94,3 (28,6 %), Шахтин. – 70,8 (13,1 %). Українці мали абсолютну більшість у 37-ми р-нах Пн.-кавказ. краю: Ремонтин. – 93 %, Таганроз. – 93, Косар. – 90, Леоно-Калітвін. – 90, Канєв. – 89, Темрюц. – 89, Старомін. – 87, Арзгір. – 86, Курсав. – 86, Матвієво-Курган. – 86, Азов. – 85, Брюховец. – 85, Краснодар. – 85, Павлов. – 85, Сальс. – 84, Примор.-Ахтар. – 82, Кущев. – 80, Міллеров. – 80, Тімашев. – 79, Абін. – 76, Винодєльнен. – 75, Гаряче-Ключів. – 75, Єйському – 74, Сєвер. – 70, Слов'ян. – 70, Дивен. – 69, Крим. – 69, Корєнов. – 65, Єсентуц. – 64, Арап. – 62, Баталпашин. – 60, Завітін. – 55, Зимовників. – 55, Невинномис. – 55, Мечетин. – 54, Геленджиц. – 52, Апшерон. – 51. Значна частина укр. етногр. тер. знаходилася на прилеглій до УСРР тер. РСФРР. Особливо рельєфно це видно на прикладі Центр.-чорнозем. обл., де, за переписом 1926, на Пд. колиш. Воронеж. губ. проживало 903 тис. українців, які становили в цілісному масиві прилеглих до Рад. України земель понад 90 % населення. Не чекаючи опублікування остатоц. даних про нац. склад насел., політбюро ЦК КП(б)У з ініціативи *М. Скрипника* вирішило повернутися до проблеми укр.-рос. кордону. 21 травня 1927 воно розглянуло питання «Про приєднання до України земель». Однак у Москві вважали справу з кордонами між Україною і Росією завершеною і розв'язаною. 1928 *М. Скрипник* звернувся у політбюро ЦК КП(б)У з офіц. поданням, у якому констатував, що укр. насел. тих тер. РСФРР, які межують з УСРР, цілком позбавлене можливості користуватися рідною мовою і приречене на обрусіння. Цілеспрямов. русифікація мільйонів українців за межами УСРР, писав він, суперечить «правильній ленінській національній політиці і послаблює її революційний вплив на пригноблені маси Західної України, Буковини, Бессарабії. В самій УСРР підіймають голову ворожі сили, які використовують ці факти курської, кубанської, таганрозької дійсності, що не залишаються невідомими. У роботі на Україні відчувається вплив тих помилок, тої неприпустимої лінії, яка проводиться на місцях, в Курській губернії, Таганрожчині і т. п.». 18 травня записку розглянуто на політбюро ЦК КП(б)У. Кер-во УСРР знову звернулося до *Й. Сталіна* з ініціативою переглянути питання про кордони УСРР, але цього разу без укр. претензій на Кавказ, оскільки у Москві дуже гостро реагували на рядок з укр. гімну, в якому окреслювалися кордони України «від Сяну до Дону». У лютому 1929 *Й. Сталін* востаннє на офіц. рівні торкнувся питання про кордони. На зустрічі з укр. письменниками він заявив, що ЦК двічі вивчало це питання і залишило без наслідків. У даному випадку етногр. критерій не став для Кремля головним, вагомішу роль відіграли межі дорев. губерн. поділу в Росії. Інший принцип покладено в основу позиції Кремля у питанні про створення Молд. Автоном. Соціаліст. Рад. Респ. (АСРР). Упродовж десятків років на тер. дорев. Херсон. губ. осідали переселенці з-за Дністра, унаслідок чого там утворилася досить велика молд. нац. меншина. Командуючий ЗС України і Криму *М. Фрунзе* отримав із ЦК РКП(б) доручення визначити кордони молд. автономії,

яка б слугувала політ. противагою анексов. румун. урядом Бессарабії. У постанові ЦК РКП(б) ішлося не про кордон по Дністру, якого рад. уряд не визнавав, а про кордон по Пруту (притока Дунаю). Кер-во УСРР вимушено погодилося на створення автоном. респ., хоча й розуміло, що у випадку повернення до СРСР Бессарабії постане питання про створення в СРСР нової союз. респ., до якої перейде Молд. АСРР, а з нею – і частина укр. земель. Тер. Молд. АСРР визначалася таким чином, щоб вона відповідала за величиною осн. одиниці тодіш. адм.-тер. поділу – округі. Тому до її складу увійшли не лише тер., де молдовани складали більшість насел., а й р-ни з переважно укр. населенням. 12 жовтня 1924 сесія ВУЦВК ухвалила постанову «Про утворення Молдавської АСРР», якою до складу автономії віднесено частину Балт. округи: Рибниц., Бірзул. (нині Котов.), Олексіїв. (так певний час від 1923 називався Красноокнян. р-н), Ананьїв. і Ставров. (існував 1923–25 на тер. сучас. Одес. обл.) р-ни повністю і частини Крутян. (назва 1923–30 Кодим. р-ну), Балт. і Валегоцулов. (так певний час називався Долин. р-н, ліквідов. 1957) р-нів та частину Одес. округи: Дубоссар., Григоріопол., Тираспол., Слободзей. р-ни (нині усі – в Молдові) Одес. губ. і низку насел. пунктів Тульчин. округи Поділ. губернії. Однак у цій постанові визначено лише осн. обриси кордонів автономії, а для остаточ. розмежування тер. сесія ВУЦВК створила комісію з представників губвиконкомів Одес. і Поділ. губ. і рев. комітету Молд. АСРР, що був на той час гол. влад. органом у створюв. автономії. За наслідками роботи комісії 26 листопада 1924 Президія ВУЦВК ухвалила постанову «Про скасування Балтської округи Одеської губернії і про приєднання Балтського району до складу АМСРР і про районування деяких районів Балтської округи». Саме цей колиш. окруж. центр (м. Балта) і став столицею новоствор. автономії. Процес визначення кордонів Молд. АСРР на цьому не припинився. У вересні 1926 ВУЦВК та РНК УСРР ухвалили постанову «Про врегулювання кордонів Автономної Молдавської Соціалістичної Радянської Республіки», в якій містився перелік населених пунктів, що додатково мали відійти до автономної республіки: «1. Передати село Болгани Піщанського району і село Нижню Слободку Велико-Косницького району Тульчинської округи до складу Кам'янського району АМСРР. 2. Передати Сербську, Кодимську, Французьку і Будейську сільради Тульчинської округи до складу Крутянського району АМСРР. 3. Передати села Івано-Богословку, Шайки, Добролюбівку, Стару і Нову Андріянівку Одеської округи до складу АМСРР. 4. Село Грабарівку Піщанського району Тульчинської округи вважати у складі Кам'янського району АМСРР». Таким чином, після уточнень до складу Молд. АСРР увійшли 11 р-нів Лівобережжя Дністра. За переписом 1926, молдовани складали абсолютну більшість лише у Дубоссар. (67,0 %) та Слободзей. (64,7 %) р-нах, відносно – у Григоріопол. р-ні (45,7 %) та сільс. частині Тираспол. р-ну (38,5 %). Українці становили абсолютну більшість в Ананьїв. (51,7 %, у сільс. частині – 52,2 %), Балт. (91,1 %), Бірзул. (53,1 %), Красноокнян. (65,9 %), Крутян. (71,7 %) р-нах та в м. Ананьїв (50,6 %). Відносно більшість українці складали в Кам'ян. (46,6 %) та Рибниц. (48,3 %) р-нах. Росіяни становили відносно більшість у Тираспол. р-ні – 32,7 %, однак переважно за рахунок м. Тирасполь, де росіян було 54,8 %. У столиці республіки (м. Балта) відносно більшість

становили євреї (39,6 %), далі йшли українці (38,3 %). Загалом у Молд. АСРР наприкінці 1926 на тер. 8288 км² проживало 546 тис. осіб: 48,5 % українців, 30,1 % молдован, 8,5 % євреїв, 8,5 % росіян та ін. У змінній після утворення автономії Конституції УСРР 1929 за Молд. АСРР фактично визнано право виходу зі складу УСРР – про це свідчило положення, у якому говорилося, що «об'єднання» відбувається на основі права на самовизначення аж до відокремлення. 1929 столицею Молд. АСРР став Тирасполь. Згодом змінилася і кількість р-нів у республіці. У лютому 1935 розукрупнено 3 р-ни з виокремленням на їхній тер. нових р-нів: Ананьїв. – з утворенням Валегоцулів., Балт. – з утворенням Піщан., Красноокнян. – з утворенням Чорнянського.

23 серпня 1939 у Москві підписано рад.-нім. договір про ненапад із секрет. протоколом, у якому розмежовано сферу «обопіл. інтересів» у Центр. та Сх. Європі. Розмежував. лінія у Польщі пролягала по р. Нарев (притока Західного Бугу, бас. Вісли), р. Вісла і її притоці р. Сан, тобто більша частина міжвоєн. Польщі опинялася у «сфері інтересів» СРСР. Після того, як А. Гітлер напав на Польщу, Велика Британія і Франція оголосили Німеччині війну. Щоб не бути втягнутим у цю війну, Й. Сталін терміново змінив узгоджений з А. Гітлером план спільних дій: відмовився від окупації польс. етніч. тер. (але виторгував за цю відмову переведення Литви з нім. у рад. «сферу інтересів») і здійснив вторгнення в Польщу під гаслами «визв. походу» Червоної армії на допомогу «єдинокров. братам-українцям і білорусам». Переглянуту «на ходу» лінію розмежування «сфери інтересів» закріплено в рад.-нім. договорі «Про дружбу і кордон» від 28 вересня 1939. У складі УСРР з'явилося 6 нових областей – Волин., Дрогоб., Львів., Рівнен., Станіслав. (від 1962 – Івано-Фр.) і Тернопільська. Тер. УСРР зросла з 450-ти до 540-ка тис. км², насел. – з 30-ти млн 960 тис. до 38-ми млн 890 тис. осіб. Користуючись ситуацією, СРСР пред'явив Румунії 26 червня 1940 ультиматум, у якому вимагав повернути СРСР анексов. 1918 Бессарабію і передати населену українцями пн. частину Буковини. Румун. армія без бою відійшла з тер., вказаних у рад. нотах. З більшої частини приєднаної тер. більшов. керівництво створило нову союзн. респ. – Молдовську. Гол. роль у розмежуванні тер. новоствор. Молд. союз. респ. з тер. УСРР відіграв 1-й секр. ЦК КП(б)У М. Хрущов. Він наполіг на визначенні кордонів за етногр. принципом. Унаслідок такого підходу УСРР отримала 3 із 9-ти повітів колиш. Бессараб. губ.: Хотин., Аккерман. та Ізмаїл., а також 7 р-нів Молд. АСРР з переважно укр. насел. – Ананьїв., Балт., Валегоцулів., Кодим., Красноокнян., Піщан., Чорнянський. Із Пн. Буковини і Хотинщини створ. Чернів. обл., із 2-х пд. бессараб. пов. – Ізмаїл. область. Молд. РСР утворено з 6-ти центр. повітів Бессарабії з переважно молдов. насел. і частини р-нів розформов. Молд. АСРР (р-ни лівобереж. Придністров'я). Кордон України з Молдовою набув сучас. обрисів. Питання про зх. кордони УСРР знову постало після нападу Німеччини на СРСР. 30 липня 1941 в Лондоні підписано угоду між СРСР та урядом Польщі в еміграції, яка передбачала відновлення дипломат. відносин та взаємодопомогу у війні проти Німеччини. Ключовим в угоді було визнання рад. урядом рад.-нім. договорів 1939

стосовно територ. змін у Польщі такими, що втратили силу. Це давало польс. урядові змогу ставити питання про відмову СРСР від зх.-укр. земель, оскільки зникла будь-яка легітимація кордону, утвор. внаслідок реалізації пакту Молотова–Ріббентропа. Однак рад. уряд уже після перших перемог Червоної армії зайняв досить жорстку позицію у територ. питанні. Уряд Польщі в еміграції на чолі зі *С. Миколайчиком* наполягав на тому, що лінія кордону між Польщею та СРСР має бути такою, як це визначено в Ризькому мирному договорі 1921. СРСР скористався непоступливістю лондон. уряду Польщі й розірвав з ним дипломат. відносини, а тим часом створив маріонетк. люблін. уряд Польщі. На *Тегеранській конференції 1943* кер. країн [антигітлерівської коаліції](#) виявили близькість поглядів у польс. питанні. *В.-Л. Черчілль* запропонував визнати кордоном між СРСР і Польщею лінію Керзона, його підтримало керівництво СРСР. Саме на цій основі рад. уряд підписав у липні 1944 таєм. договір з люблін. урядом. Щоб схилити люблін. поляків погодитися на лінію Керзона, рад. сторона почала залякувати їх заявами голови уряду УРСР М. Хрущова про необхідність «включення до складу Української радянської держави прадавніх українських земель, якими є Холмщина, Грубешів, Замостя, Томашів, Ярослав». На [Кримській конференції 1945](#) рад. делегація запропонувала вважати сх. кордоном Польщі лінію Керзона з відхиленнями від неї у деяких ділянках від 5ти до 8ми км на користь Польщі. Тер. СРСР на кордоні з Польщею зменшувалася на 22 тис. км² порівняно з 1939. Нову конфігурацію кордону оформлено в Договорі між СРСР та Польщею про державний кордон від 16 серпня 1945. Укр. етнічні землі на зх. від рад.польс. кордону мали бути деукраїнізовані, а землі на сх. – деполонізовані (див. [Акція «Вісла»](#)). Останні поправки в конфігурацію кордону закріплено договором «Про заміну ділянок державних територій» (підписаний 15 лютого 1951) між СРСР і Польщею. За межами України залишалася ще одна велика етнічна укр. тер. – Закарпаття. *Паризька мирна конференція 1919–1920* у вересні 1919 ухвалила рішення приєднати Закарпаття до Чехословаччини з умовою надання краю найширшої автономії. Таке рішення підтримала міжнар. конф. русинів-емігрантів, що відбулася в листопаді 1918 у м. Скрантон (США). Однак чеський уряд надав українцям автономію лише у жовтні 1938, а у березні 1939 Закарпаття окупували угор. війська. Влітку 1942 союзники заявили, що не вважають себе зв'язаними *Мюнхенською угодою 1938*, а СРСР не визнавав її з моменту укладення. Таким чином, Закарпаття мало б знову стати складовою частиною Чехословаччини. Проте ситуація склалася поіншому. Реал. владу у звільненому Закарпатті почали перебирати нар. комти, створювані на хвилі нац. піднесення, але підконтрол. Кремлю. 26 листопада 1944 З'їзд нар. комтів Закарп. України ухвалив маніфест, у якому проголосив про вихід Закарп. України зі складу Чехословаччини і возз'єднання з УРСР. Переговори між урядами Чехословаччини та СРСР закінчилися підписанням 29 червня 1945 у Москві Договору між СРСР і Чехословац. Респ. про Закарп. Україну, згідно з яким Закарпаття виходило зі складу Чехословаччини та возз'єднувалося з Рад. Україною. Кордоном між СРСР і Чехословаччиною визнано кордон, що існував до 29 вересня 1938 між Словаччиною і Підкарп. Україною. Остання

зміна кордону УРСР відбулася 1954. 19 лютого того року Президія ВР СРСР за поданням Президії ВР РРФСР та Президії ВР УРСР ухвалила рішення про передачу Крим. обл. Україні, мотивуючи це екон. доцільністю, геогр. близькістю і тісними культур. зв'язками Криму з Україною. Після 1991 держ. кордон СРСР на тер. УРСР перетворився на зх. кордон незалеж. України. Міжресп. кордони УРСР з Білоруссю, Молдовою і Росією стали держ. кордонами.

Непорушність кордонів України закріплена низкою міжнар. угод. Керівні кола Польщі та України від початку були переконані в тому, що польс.рад. кордон мусить залишатися недоторканим як з погляду інтересів обох країн, так і з міркувань міжнар. права, яке проголошує принцип непорушності кордонів. Тому укр.польс. угода від 18 травня 1992 підтвердила існуючий і визначений на місцевості кордон. В угоді також наголошено, що сторони не мають жодних взаєм. територ. претензій, а також не будуть їх висувати у майбутньому. 1994–2004 проведено перевірку кордонів між двома країнами. Не виникло проблем й у підтвердженні кордонів з Угорщиною та Словаччиною, детальну делімітацію та демаркацію яких здійснено ще у рад. часи. 1996–2003 здійснено перевірку кордонів між Україною та Угорщиною, 2003 розпочато повторну (після 1989–94) перевірку кордонів між Словаччиною та Україною. Затягнулося розв'язання питання про кордон з Румунією. 1993 Румунія в односторон. порядку оголосила таким, що втратив актуальність, Договір про режим рад.румун. кордону 1961. У 1995 оголошено нечинним «Протокол про уточнення лінії державного кордону», підписаний СРСР і Румунією 1948. Румун. громадськість почала вимагати повернення своїй країні Чернів. обл. і Пд. Бессарабії, що стала частиною Одес. області. При цьому підкреслювалося, що Україна морально зобов'язана повернути ці тер. Румунії, якщо вона не хоче солідаризуватися з пактом Молотова–Ріббентропа. Підготовку договору про дружбу й співробітництво та добросусідство між Україною і Румунією затримувала румун. сторона через невирішеність, як їй здавалося, проблеми кордону. Коли Румунія взяла курс на вступ до НАТО і ЄС, для неї стало неможливим залишати у нерозв'язаному вигляді питання про держ. кордон із сусід. країнами. Румун. уряд вжив заходів для припинення громад. виступів за повернення втрачених у 1940 територій. Адаже стало зрозуміло, що передача Бессарабії і Пн. Буковини СРСР легітимізов. Париз. мирним договором, який у лютому 1947 Румунія вимушено уклала з Об'єднаними Націями, котрі перемогли в 2й світ. війні. Париз. мирний договір був ланкою в ціліс. системі післявоєн. європ. устрою, непорушність якого закріплено Гельсин. угодами. Незмінність укр.румун. кордону підтверджено укладенням Договору про відносини добросусідства і співробітництва між Україною і Румунією та додатк. міжуряд. угоди у вигляді обміну листами міністрів закордон. справ двох держав. Остаточно питання про кордон знято після підписання 17 червня 2003 Договору між Україною і Румунією «Про режим українсько-румунського державного кордону, співробітництво та взаємну допомогу в прикордонних питаннях». Обома сторонами визнано демаркацію сухопут. ділянки кордону, визначеної у свій час між СРСР і Румунією. Не до кінця вирішеним залишилося лише питання статусу ова

Зміїний у Чорному морі, що впливає на визначення меж континентал. шельфу та виключної екон. зони. Площа спірної тер. становила бл. 7 тис. км². Обидві сторони подали меморандуми зі своїм баченням вирішення проблеми до Міжнар. суду ООН, який 2009 підтвердив укр. приналежність ова Зміїний. При вирішенні питання про кордони з колиш. респ. СРСР постало завдання здійснити їхню делімітацію та демаркацію, оскільки адм. межі між союз. респ. не відповідали стандартам держ. кордону. 1995–99 здійснено делімітацію кордону з Молдовою, 18 серпня 1999 підписано Договір між Україною та Молдовою про держ. кордон. Від 2002 йде робота з демаркації. 1993–97 тривали роботи з делімітації білорус.укр. кордону. 12 травня 1997 президенти обох країн підписали Договір між Україною і Республікою Білорусь про держ. кордон. Проте на цьому справа зупинилася, оскільки парламент Білорусі не ратифікував його. Причиною затягування ратифікації стала не проблема визначення територ. меж держав, а неврегульованість деяких фінанс. питань. Демаркац. робіт на кордоні України з Білоруссю ще не проводилося. Найскладнішими виявилися проблеми визначення укр.рос. держ. кордону. Рос. політ. еліта не бажала змиритися з «територ. втратами», що стали наслідком здобуття Україною незалежності. ВР РФ 1993 навіть ухвалила рішення про надання Севастополю статусу міста РФ. Робота над підготовкою широкомасштаб. договору про співпрацю між Україною і Росією загальмована через неготовність рос. сторони визнати існуючі кордони і заявити про те, що обидві країни не мають одна до одної жодних територ. претензій. Лише після 5річ. переговорів справа зрушила з місця. 31 травня 1997 під час візиту президента РФ [Б. Єльцина](#) у Київ відбулося підписання Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією. ВР України ратифікувала договір 14 січня 1998, Рада Федерації Росії – 17 лютого 1999. Договір набув чинності 1 квітня 1999. У 1998–2003 здійснено делімітацію сухопут. ділянки між Україною та Росією, після завершення якої розпочато роботи з демаркації.

Фотоілюстрації

Рекомендована література

1. Первая Всеобщая перепись населения Российской империи. Москва, 1905;
2. Ярошевич А. Малороссы по переписи 1897 г. К., 1905;
3. Томашівський С. Етнографічна карта Угорської Руси. С.Петербург, 1910;
4. Багалій Д. Історія Слобідської України. Х., 1918;

5. Рудницький С. Огляд національної території України. Берлін, 1923;
6. Шаповал М. Засади української визвольної програми. Прага, 1927;
7. Короткі підсумки перепису населення України 17 грудня року 1926. Національний і віковий склад, рідна мова та письменність населення. Х., 1928;
8. За українізацію радянську: Збірка постанов про українізацію на Північному Кавказі. Краснодар, 1931;
9. Островский З. Проблемы украинизации и белоруссизации в РСФСР. Москва, 1931;
10. Атлас України і сумежних країв. Л., 1937;
11. Географія України та сумежних земель. Л., 1937;
12. Брук С. И., Кабузан В. М. Численность и расселение украинского этноса в XVIII – начале XX века // Сов. этнография. 1981. № 5;
13. Винниченко І. Українці в державах колишнього СРСР: Історикогеографічний нарис. Ж., 1992;
14. Дністрянський М. С. Кордони України. Територіальноадміністративний устрій. Л., 1992;
15. Боєчко В. та ін. Кордони України: Історична ретроспектива та сучасний стан. К., 1994;
16. Українська Центральна Рада: Док. і мат. Т. 1–2. К., 1996–97;
17. Козловський І. С. Встановлення українськопольського кордону 1941–1951 рр. Л., 1998;
18. Романцов В. О. Український етнос: на одвічних землях та з їхніми межами (XVIII–XX століття). К., 1998;
19. Дністрянський М. С. Україна в політикогеографічному вимірі. Л., 2000;
20. Сергійчук В. Етнічні межі і державний кордон України. К., 2000;
21. Чорний С. М. Українці в Євразії. Чисельність і розміщення за переписами 1897–1990 рр. К., 2002;
22. Водарский Я. Е. и др. Население Крыма в конце XVIII – конце XX веков: (численность, размещение, этнический состав). Москва, 2003;
23. Макарчик В. С. Міжнародноправове визнання державного кордону між Україною і Польщею (1939–1945 рр.). К., 2004;
24. Кабузан В. М. Украинцы в мире: динамика численности и расселения. 20е годы XVIII века – 1989 год: формирование этнических и политических границ украинского этноса. Москва, 2006;
25. Сосса Р. та ін. Картографічногеодезичні роботи для встановлення державного кордону України // Держ. картографогеодез. служба України (1991–2000). К., 2006;
26. Бойко О. Д. Проблема визначення кордонів України в період Центральної Ради (1917–1918 рр.) // УІЖ. 2008. № 1;
27. Його ж. Територія, кордони і адміністративнотериторіальний поділ Української Держави гетьмана П. Скоропадського (1918) // Регіон. історія України: Зб. наук. ст. К., 2009. № 3;
28. Єфіменко Г. Визначення кордону між УСРР та РСФРР (1917–1920) // Пробл. історії України: факти, судження, пошуки: Зб. наук. пр. К., 2011. № 20;

29. Його ж. Проблема кордону між УСРР та РСФРР в 1919–1920 рр. як дзеркало статусу УСРР
// Єфіменко Г. Статус УСРР та її взаємовідносини з РСФРР: довгий 1920 рік. К., 2012.

Бібліографічний опис:

Кордони державні України / Г. Г. Єфіменко, С. В. Кульчицький // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2014. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-3078>. – Останнє поновлення : 2023.

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).